

ИНФОРМАЛНОТО УЧЕНЕ – НЕИЗВЕСТНО ЗА ИЗВЕСТНОТО

Д-р Тая Желязкова-Тея
Съюз на учените в България

Зад едно все още приемано със съпротива ново за европейска България понятие, каквото е информалното учене, се крие най-съществената част от нашия живот – нашият личен и уникален житейски опит. Той събира като във фокус всичко, което научаваме по пътя на информалното учене, непрестанно и неограничено през целия ни живот. А нашият живот, като умален модел на човешката общност, носи в себе си следите на цялата „образователна триада“, която включва формалното, неформалното и информалното образование. За разбирането на тази триада се налага да я разгледаме, както и отделни нейни части, в различните контексти, в които тя се проектира.

Нормативният контекст се оказва най-съществен за утвърждаването на „информалното учене“, тъй като учените не бяха на едно мнение по отношение на неговата терминологична заемка от латински през английски/френски/немски език, а администраторите се лашкаха между заемката и неуспешния ѝ превод, което забави прилагането ѝ в българската нормативна уредба с пет години. От 13.10.2015 г. с публикуването на новия Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) нормативният живот на информалното учене вече е факт в три закона.

Накратко, системата на предучилищното и училищното образование осигурява условия за валидиране на компетентности, придобити чрез неформално обучение и чрез информално учене, а Националната квалификационна рамка има за цел да улесни признаването на резултатите от формалното образование, от неформалното обучение и от информалното учене. „Валидирането е оценяване и признаване на съответствието между компетентности, придобити чрез неформално обучение и информално учене ...за придобиване на професионална квалификация и издаване на съответния официален документ с цел: 1. достъп до образование в училищата от системата на предучилищното и училищното образование; 2. достъп до обучение за придобиване на професионална квалификация; 3. улесняване на достъпа до пазара на труда“ (ЗПУО, 2015).

За целите на нормативната уредба е възприета следната дефиниция на информалното учене: „неинституционализирано, неорганизирано и несистематизирано натрупване на компетентности в живота на човека“ (ЗПУО, 2015).

Системата на професионалното образование и обучение също включва валидирането на професионални знания, умения и компетентности чрез признаване на придобити знания, умения и компетентности по професия или част от нея, получени чрез неформално обучение или информално учене, с цел достъп до обучение за придобиване на професионална квалификация и улесняване на достъпа до пазара на труда. „Резултати от ученето“ са професионалните компетентности, придобити от индивида след приключване на процеса на формално или неформално обучение или на информално учене, които той е способен да демонстрира (ЗПОО, 2014). Законът за насърчаване на заетостта в раздела за обучение на възрастни също създава условия за оценка и признаване на знания, умения и компетентности на възрастни, придобити чрез неформално обучение и информално учене (ЗНЗ, 2015).

Промяната с въвеждането на правилния термин „информално учене“ ще настъпи и в други нормативни актове: Национална стратегия за учене през целия живот (УЦЖ) за периода 2014–2020 година и Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013–2020).

Доста преди появата на нормативния контекст вече съществуваше проектният контекст по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ за „Създаване на система за идентифициране и признаване на неформално придобити знания, умения и компетентности“ с проекта „Нова възможност за моето бъдеще“, който завърши през 2014 г. с участието на социалните партньори, между които беше и Българската стопанска камара.

Европейският контекст е доста по-стар. Неговото условно начало започва през 1972 г. с доклада на Международната комисия за развитие на образованието към ЮНЕСКО „Да се научим да бъдем. Светът на образованието днес и утре“. През 2000 г. се появява Меморандум за непрекъснатото образование на Европейската комисия по образованието „Непрекъснатото образование – време за действие“. В него са дефинирани три основни категории целенасочена образователна дейност: формално образование, неформално образование и информално образование, наречени от нас с общия термин „образователна триада“.

Съставните части на „образователната триада“ са част от селекцията на 100 ключови теми от излязлата през 2004 г. терминология на европейската образователна и квалификационна политика, както и в дескрипторите, определящи нивата в Европейската квалификационна рамка за учене през целия живот. През 2009 г. Европейският център за развитие на професионалното обучение (CEDEFOP) публикува Европейски насоки за валидиране на неформално и информално обучение. А общата европейска позиция на страните-членки е из-

разена в Препоръка за валидиране на неформалното и информалното учене, където са цитирани още 22 европейски документа, свързани с „образователната триада“ и конкретно с информалното образование.

Теоретичният контекст включва представителни издания на английски език, като: „Енциклопедия за проучване на теорията и практиката на информалното образование, ученето през целия живот и социалното действие“, „Принципи и практика на информалното образование: учене през целия живот“, „Валидиране на формалното, неформалното и информалното учене: политика и добри практики в държавите-членки на ЕС“ и „Информалното и формалното в обучението: доклад на изследователски център за обучение и умения“. Източниците на руски език включват „Национальная социологическая энциклопедия“ с електронен достъп и материалите от общоруска научно-практическа конференция за неформалното и информалното образование в условията на иновационното развитие на Русия, проведена през 2009 г.

Теоретичните разработки на български език постепенно нарастват. „Учение в движение за всички, по всяко време, навсякъде“ е книга за информалното учене, разработена по проект с участието на Нов български университет и Националния политехнически музей. „Професионално ориентиране за тийнейджъри“ е справочник на Фондация за гражданско образование „МОСТ България“. В изданието се разглеждат четири вида обучение – формално, неформално, информално и самостоятелно. В сборника „Валидиране на компетентности, придобити на работното място в България“ доц. д-р Марчо Марков, който е ръководител на Института за следдипломна квалификация на УНСС, е публикувал своето изследване за валидирането на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформалното образование и информалното обучение (Марков, 2012).

Авторът на настоящата разработка има 12 публикации за информалното образование, които се намират в Научния електронен архив на Нов български университет и са достъпни през Google наука. В тях „образователната триада“ е разгледана като „образователна пирамида“, структурирана по 44 показателя – съпоставителна таблица на формалното, неформалното и информалното образование (Желязкова-Тея, 2010). За последното е дадена следната дефиниция: информалното образование е неорганизирано, неструктурирано, несистематизирано, (не)преднамерено натрупване на знания, умения и навици (компетентности) в процеса на живеене.

Немалка част от темите в Петия есенен научно-образователен форум „Съвременното училище и квалификацията на учителите“, организиран от Департамента за информация и усъвършенстване на учителите към Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, кореспондират с информалното учене: учене чрез правене; детският опит; аспекти на гражданското образование в обучение по...; инклузивната среда...

Накрая не трябва да пропускаме и обществения контекст. На 20.11.2015 г. в интернет са налични около 1 940 резултата за търсенето „информално образование“, като първите намерени публикации са от сайта на Фондация „Институт за информални иновации“, създадена от автора на настоящата публикация през 2010 г. Благодарение на нейната популяризаторска дейност, Google вече не бърка информалното с неформалното образование/учене.

Тук е мястото да направим необходимите терминологични уточнения за съставните части на „образователната триада“.

Формалното образование се осъществява в официалните институции за образование и обучение и крайният му резултат са признатите дипломи и удостоверения за квалификация.

Неформалното образование се реализира паралелно с основните образователни и квалификационни системи и обикновено не завършва с издаването на официален сертификат. Може да се реализира и чрез организации и услуги, създадени за допълване на формалното образование.

Информалното образование естествено съпровожда живота на всеки, не е задължително и организирано, може да не се осъзнава от самите индивиди като начин за получаване на част от техните знания и умения. Информалното образование е най-старата форма на образование и поставя най-важната основа на ранното обучение. Информалните начини на обучение представляват огромен образователен резервоар и могат да служат като източник за иновации в методите за преподаване и учене.

Съществува и нов европейски термин „широкообхватно образование“, който „включва в себе си като взаимнодопълващи се разновидности формалното, неформалното и информалното образование“ (Меморандум за непрекъснатото образование на Европейската комисия по образованието, 2000).

От правна, лингвистична и теоретична гледна точка е неприемлив грешният превод на „информалното учене“ като „самостоятелно учене“, което води до заблуждение. Аргументите против са твърде много и са изразявани нееднократно. Тук ще се ограничим с българското значение на самостоятелното учене, което се осъществява от индивида без помощта или участието, без намесата и влиянието на друг и е част от формалното, неформалното и информалното учене. Определението „самостоятелно“ е употребено десет пъти в новия ЗПУО, а съществува и „самостоятелна форма на обучение“, която е уредена в 15 члена на този закон. Най-съществената и специфична диференциация на самостоятелното учене от информалното учене е, че последното в повечето случаи се реализира несамостоятелно в работна и семейна среда, на обществени места, в културни институции и най-вече в процеса на общуване.

Нашата водеща теза в настоящата разработка е, че училището може и трябва да се развива като образователна триада, обединявайки потребностите, инте-

ресите и синхронизираните действия на учителите, учениците и техните родители, бизнеса, местната общност и структурите на гражданското общество, в центъра на която е личността на ученика. По-надолу ще покажем как може да се реализира това.

За целта ще представим мястото и ролята на всички участници в системата на училищното образование през призмата на трите вида образователна дейност – формално, неформално и информално учене.

Училището организира задължителния образователен процес, валидирането и т.нар. бели, сини и зелени училища (формално образование). Но то е територия и за центрове за подкрепа за личностно развитие, специализирани обслужващи звена, школи, клубове, кръжоци (неформално образование). А информалното образование/учене е представено на територията на училището чрез ученическото самоуправление, часа на класния ръководител, училищните празници и ритуали, училищните концерти, училищната библиотека, училищния музей и други неорганизиран и непредвидени информални дейности.

Учителите преподават в задължителния образователен процес (формално образование), но много често като гост-учители организират и преподават на територията на училището в извънкласни школи, клубове, кръжоци (неформално образование). Учители организират и провеждат и извънучилищните дейности с учениците, като екскурзии, посещения на музеи, театри и други културни институти (информално учене). При тези дейности учениците имат възможността да видят своите учители и в друга светлина в процеса на информалното общуване – не само като преподаватели, но и като хора, които споделят общи културни ценности, преживяват заедно с учениците си палитра от чувства, обучават чрез правене възпитаниците си как да се справят във всякакви житейски ситуации.

Учениците се обучават в задължителния образователен процес, в основните етапи на който получават официален документ, удостоверяващ завършена образователна степен (формално образование). Но те посещават в училището и школи, клубове, кръжоци, пеят в училищния хор и участват в други форми на творческа самодейност, от които понякога получават неофициално признати документи за развитие на умения (неформално обучение). А информалното учене на учениците на територията на училището включва участието им в ученическото самоуправление, в училищните празници, ритуали и концерти, при ползването на училищната библиотека, посещението на училищния музей и други свободно избираеми дейности като спортни състезания, фестивали, благотворителни кампании. Тези дейности оставят трайни следи в личната опитност на учениците и развиват техните умения за справяне във всякаква среда.

Родителите на някои от учениците работят като учители в същото училище, с което се включват във формалното образование. Някои училища провеждат

обучения на родители за подобряване на взаимодействието между учениците, учителите и родителите. Този вид обучение, предизвикано от потребностите на живия живот, е вид неформално образование. Но същинската роля на родителите е да подкрепят дейностите в училището, да провеждат консултации с учителите и училищното ръководство, да участват в родителските срещи с мотивацията да проследяват развитието на своето дете и да подпомагат неговото израстване. По този начин те не само се включват, но и обогатяват неформалното учене в училището със своята житейска опитност и професионализъм.

Интересно е мястото на *местния бизнес* в училищната „образователна триада“. Бизнесът разполага с три възможности да се включи във формалното образование: 1. като се ангажира с т.нар. дуално обучение; 2. като осигури място за провеждане на задължителната учебна практика; 3. като се създават и управляват центрове за професионално образование, където се осъществява формално образование. Често обаче фирмите са неудовлетворени от подготовката на своите работници и служители, получена в специализираните професионални гимназии, и са принудени да създадат собствени учебни центрове за развитие на т.нар. твърди умения за конкретна професия. Този вид обучение е неформално, защото не завършва с официална квалификационна степен и документ, но е напълно достатъчно, за да се работи на конкретно работно място във фирмата на учителя. Така по същество бизнесът доразвива училищното образование. А предоставянето на стоки и услуги с образователна цел по същество е приносът на бизнеса към неформалното учене в училището. Пазарът е изключително развит в тази посока и създава условия, стимули и подкрепа за всякакво неформално учене, към което се ориентират учениците, учителите и родителите.

Нека да видим как се вписва *местната общност* в училищната „образователна триада“. Чрез своите административни структури и териториални подразделения на държавните институции местната общност всъщност осигурява материално-техническата база за задължителния образователен процес (формално образование) в училището, а чрез Регионалните инспекторати по образованието или бъдещите Регионални управления по образованието към Министерството на образованието и науката подпомага и контролира осъществяването на формалното образование на територията на съответния регион. Същевременно местните общности стопанисват и материално-техническата база за извънкласната и извънучилищната дейност, която по своята същност е неформално образование: ученическите спортни школи, извънучилищните педагогически учреждения – центрове за работа с деца (ЦРД), обединени детски комплекси (ОДК), центрове за ученическо научно и техническо творчество (ЦУНТ), които съобразно новата нормативна уредба в ЗПУО ще се трансформират в центрове за подкрепа за личностното развитие. Част от тези структури се намират на територията на училищата, други се намират в непосредствена близост до тях,

а трети са самостоятелни териториални обекти, които се посещават от учениците от местните училища. Не на последно място местната общност участва със свои представители в обществените съвети и настоятелствата на училищата, с което съдейства за обогатяването на информалното учене на цялата училищна общност.

Структурите на *гражданското общество* (фондации и сдружения) са последните участници, но не и по значение, от системата на училищното образование, които имат отношение към училището като „образователна триада“. Немалка част от учителите участват в такива структури, които могат да бъдат вътрешни (училищното настоятелство, регистрирано като сдружение по Закона за юридическите лица с нестопанска цел) или външни фондации и сдружения, като по този начин подкрепят формалното образование чрез методите и средствата на неправителствения трети сектор. Съществена част от този сектор е съставена от организации, които предоставят допълнителни образователни услуги и се извяват като обучителни организации за неформално образование. Същевременно на тях им е най-лесно да организират дейности за информално учене чрез правене.

И седемте групи участници в училищната общност – училището, учениците, учителите, родителите, местният бизнес, местната общност и структурите на гражданското общество – имат своето конкретно място в тази общност и то чрез трите вида образователна дейност – формално, неформално и информално образование/учене, с което защитихме нашата изследователска теза.

След като научихме за нови и непознати прояви на информалното учене, което всъщност е постоянно в нас и до нас, нека да видим какви са възможностите за практическо му развитие в училището.

На първо място, това е ученическото самоуправление, чрез което ще се върне отново училището на учениците. Когато нищо в училището не зависи от учениците и те са превърнати само в обект на формално образователно въздействие, естественият резултат е те да се отчуждят от него и дори да го намразят като място само на задължения и липса на права. Но когато учениците получат правото „чрез формите на ученическо самоуправление да участват в обсъждането при решаване на въпроси, засягащи училищния живот и училищната общност, в т.ч. училищния учебен план“, и особено като „участват в училищния живот и в организационното развитие на училището чрез различни форми на ученическо самоуправление на ниво паралелка и училище, определени с правилника на училището по предложение на учениците“ (ЗПУО, 2015), това вече коренно променя техния статут в училището. Освен като участници в задължителното формално образование, за което идват в училището, както и като обучаващи се допълнително в организирани дейности за неформално образование, те имат златния шанс да развият себе си и ученическата общност, към която принадле-

жат, чрез всички възможни изяви, които им предоставя информалното учене в училището. Те могат да стават инициатори за нови подходи и методи на учене, които им помагат по-лесно да се справят със задълженията си във формалното образование, да предлагат по-ефективни начини за взаимодействие на учениците с учителите, да измислят сценарии за училищните празници, да се самоорганизират за инициативи за подобряване на средата и реда в училището, с други думи, да прилагат всички техники и средства на информалното учене. Тези възможности са гарантирани и чрез осигуряване на място на ученическото самоуправление в часа на класа, който „се използва за последователно развитие на класа“. Условието са създадени, остава разумно да се използват за развитието на ученика като *Homo creabilis* (самосътворяващ се човек).

На второ място е необходимата перспектива за използването на информалното образование като средство за мотивиране и повишаване на интереса към формалното образование и потребността от повишаване на образованието. Неизбежно е признаването на информалното образование като основен въпрос в политиката за обучение през целия живот не само в Европа, но и в България.

На трето място е новата образователна процедура за валидиране на знанията, уменията и компетенциите, постигнати и развити чрез информалното образование като вход за по-висока степен на образование (професионални училища и университети) или получаване на професионална квалификация за определено работно място (професионални учебни центрове на работодатели), което е форма на доближаване на образованието до реалните потребности на пазара на труда.

На четвърто място, предстои приемането на Държавен образователен стандарт № 8 за „Гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование“, който в най-голяма степен кореспондира с натрупването на знания, умения и способности по пътя на информалното учене – по всяко време, навсякъде и по всякакъв начин.

Но най-важната стъпка в подкрепа на новия *Homo creabilis* е създаването на информална педагогика като дял от социалната педагогика. Тази педагогика е с изключително важно значение за разрешаване на редица нови социални проблеми на нашето съвремие и изисква едновременните усилия на широк кръг от специалисти от различни дисциплини. Главен дял от нея следва да е посветен на обгрижването на младото поколение чрез използване на приноса на информалното образование/учене за изграждането на личността.

Нека всеки се чувства поканен да направи своя принос в теоретичното осмисляне на информалното образование, без което трудно бихме могли да си представим човешката история, настояще и бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА

- Желязкова-Тя, Т. (2010). Образованието на новия век – виртуално и информално. – е-Обр@зов@ние, № 39
- Закон за предучилищното и училищното образование. ДВ, бр. 79 (2015).
- Закон за професионалното образование и обучение. ДВ, бр. 61, изм. – ДВ, бр. 79 от 2015 г., в сила от 01.08.2016 г. (2014).
- Закон за насърчаване на заетостта. Изм. – ДВ, бр. 79, в сила от 01.08.2016 г. (2015).
- Комнева, К., Е. Петкова, К. Тодорова, А. Михайлов. Професионално ориентиране за тий-нейджъри. Фондация за гражданско образование „МОСТ България“.
- Марков, М. (2012). Валидирането на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформалното образование и информалното обучение – ключов аспект на всяка стратегия, насочена към учене през целия живот. В: Валидиране на компетентности, придобити на работното място в България. С., УНСС.
- Непрекъснатото образование – време за действие. Меморандум за непрекъснатото образование на Европейската комисия по образованието (2000).
- Неформалное и информалное образование в условиях инновационного развития России: опыт, проблемы, стратегии (2009).
- Процедура за директно предоставяне BG051PO001-4.3.03 на Министерството на образованието и науката „Създаване на система за идентифициране и признаване на неформално придобити знания, умения и компетентности“ (2013-2014).
- Council Recommendation of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning (2012/C 398/01).
- Encyclopaedia exploring the theory and practice of informal education, lifelong learning and social action. (First published November 1999).
- European Qualifications Framework (2007).
- Informality and formality in learning: a report for the Learning and Skills Research Centre (2003).
- Principles and practice of informal education: learning through life (2001).
- Terminology of European Education and Training Policy (2004).
- Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: policy and practices in EU Member States (2004).